

Marcin Hlebionek
(Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń)

Nauki pomocnicze historii w programie kierunku studiów archiwistyka na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika

Auxiliary studies of history in the archival studies program at Nicolaus Copernicus University

Key words: archival science, auxiliary sciences of history, Nicolaus Copernicus University, Toruń, Poland, documentation

Abstract: The author shows the role of archival science in animating of auxiliary sciences of history on the example of the Nicolaus Copernicus University in Toruń. The author blurs the boundaries between old and modern documentation. The author proves that the auxiliary sciences of history allows to show the archives as elements of a much wider information system that create historical sources in general and which are connected by different relations. The author proposes that the auxiliary sciences of history serve to educate students about historical sources, regardless of their form.

Вспомогательные исторические дисциплины в программе курса архивоведения на Университете Миколая Коперника

Ключевые слова: архивоведение, вспомогаательные исторические дисциплины, Университет Миколая Коперника, Торунь, Польша, документация

Резюме: В статье основное внимание уделяется роли архивоведения в оживлении вспомогаательных исторических дисциплин на примере Университета Миколая Коперника. Автор развывает границы между документами давными и современными. Доказывает, что вспомогаательные исторические дисциплины позволяют отображать архивны документы как элементы гораздо более широкой информационной системы, которую создают исторические источники в целом и которые связаны друг с другом разнообразными отношениями. Автор предлагает, чтоб вспомогаательные исторические дисциплины служили методом представления студентам исторических источников, независимо от их формы.

We wstępie, opublikowanego już dziesięć lat temu, tomu poświęconego stanowi i perspektywom badań z zakresu nauk pomocniczych historii (dalej NPH) w Niemczech Toni Diederich i Joachim Oepen zauważyli, że NPH straciły dawne znaczenie w kształceniu archiwistów¹. Jako przyczynę tego wskazywali z jednej strony obciążenie archiwów bieżącymi obowiązkami, z drugiej zaś wzrost znaczenia nowych rodzajów dokumentacji – szczególnie dokumentacji elektronicznej, które wymagają od archiwistów umiejętności odmiennych od tych, które proponuje tradycyjny, oparty w dużej mierze o NPH model kształcenia. Opinia ta koresponduje z przekonaniem wyrażonym nieco wcześniej przez Andrzeja Tomczaka o kresie tradycyjnej archiwistyki. Ma on być skutkiem właśnie pojawienia się dokumentacji elektronicznej, której opracowanie wymaga od archiwistów nowych, obcych historykowi, kompetencji². Dokonany w tym samym czasie przez Irenę Mamczak-Gadkowską, w oparciu o raport Międzynarodowej Rady Archiwów, przegląd światowych modeli kształcenia archiwistów, wskazywał trend do rozluźniania związków edukacji archiwalnej z kształceniem historycznym³. Niemniej ponad połowa ankietowanych uczelni kształcących archiwistów wykazywała w programie nauczania przedmioty związane z historią dokumentu, źródłoznawstwem czy edytorstwem naukowym, choć podkreślić trzeba, że dominowały one w ośrodkach związanych z wydziałami historycznymi⁴. Jednak nawet w pozaeuropejskiej literaturze dotyczącej kształcenia archiwistów dostrzegano rolę NPH, jako zespołu narzędzi umożliwiających określenie kontekstu funkcjonowania archiwaliów w długim trwaniu⁵ (wrócimy do tego niżej). Korespondują z tym spostrzeżenia Luciany Duranti, która analizując modele kształcenia archiwistów wyróżniła cztery ich rodzaje: historyczny, filologiczny (źródłoznawczy), zarządczy i naukowy. W trzech z tych modeli: historycznym, filologicznym (źródłoznawczym) oraz naukowym zespół nauk dających poznawać źródła historyczne odgrywa istotną rolę, z jednej strony dlatego, że podstawę programów nauczania stanowi historia (model historyczny), z drugiej zaś NPH pozwalają na poznanie kontekstu powstawania materiałów archiwalnych i zrozumienie procesów mających wpływ na kształtowanie zasobu (modele filologiczny i naukowy). Mniejsze znaczenie interesujące nas dyscypliny posiadają w kształceniu opartym na modelu zarządczym, który, jak zauważa Duranti, niejako w opozycji do modeli historycznego i filologicznego, koncentruje się na przekazaniu wiedzy potrzebnej do administrowania dokumentacją⁶.

¹ *Historische Hilfswissenschaften. Stand und Perspektiven der Forschung*, Hg. von T. Diederich, J. Oepen, Koeln 2005, s. VII-VIII.

² A. Tomczak, *Archiwistyka i zawód archiwisty. Kilka refleksji*, [w]: *Archiwa polskie wobec wyzwani XXI wieku. Pamiętnik III Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich. Toruń 2-4 września 1997r.*, t. I, pod red. D. Nałęcz, Radom 1997, s. 26.

³ I. Mamczak-Gadkowska, *Aktualne kierunki kształcenia archiwistów i archiwalnych badań naukowych na świecie w świetle badań opublikowanych przez Carola Couture'a*, „Archeion”, CV, 2003, s. 17. Zob też H. Robótka, *Światowe tendencje w kształceniu archiwistów*, „Archiwista Polski”, 2001, nr 3-4, s. 38-39.

⁴ I. Mamczak-Gadkowska, *Aktualne kierunki*, dz. Cyt., s. 18-19.

⁵ Zob. np. T. Eastwood, *Reforming the Archival Curriculum to Meet Contemporary Needs*, „Archivaria”, nr 42, 1996, s. 83. Artykuł dostępny on-line: <<http://journals.sfu.ca/archivar/index.php/archivaria/article/viewFile/12156/13163>> [dostęp: 206.04.2016r.]. Choć trzeba zauważyć, że ten sam autor formułując założenia programowe studiów archiwalnych na British Columbia University stwierdził, iż NPH w kształceniu amerykańskich archiwistów mają niewielkie znaczenie, ze względu na brak ich przełożenia na praktykę pracy archiwalnej, co z kolei spowodowane jest właściwościami zasobu. zob. T. Eastwood, *The Origins and Aims of the Master of Archival Studies Programme at the University of British Columbia*, „Archivaria”, 16, 1983, s. 37.

⁶ L. Duranti, *Models of Archival Education: Four, Two, One, or a Thousand?*, „Archives & Social Studies. A

Dokonany na potrzeby niniejszego referatu pobieżny przegląd literatury dotyczącej kształcenia archiwistów w różnych szkołach europejskich pokazuje, że w swych kursach generalnie uwzględniają one NPH i źródłoznawstwo, choć z różnym natężeniem. A w niektórych, bardziej tradycyjnych ośrodkach, interesujące nas dyscypliny nadal stanowią fundament kształcenia archiwistów⁷. Przy okazji dała się zauważyć tendencja, która szczególnie silna wydała mi się w krajach iberoamerykańskich, do wyodrębniania w osobny zespół dyscyplin „nauk pomocniczych archiwistyki”. W ich skład, oprócz zaczerpniętych wprost z NPH dyplomatyki, heraldyki, sfragistyki, metrologii z numizmatyką, paleografii, toponimii czy onomastyki (u nas zaliczane do genealogii i geografii historycznej), wchodzi elementy nauk administracyjnych, informatycznych i konserwatorskich czy językoznawstwa⁸. Choć faktycznie mamy tu do czynienia tak z naukami pomocniczymi, jak i naukami wspomagającymi archiwistykę, to emancypacja takiego zespołu dyscyplin nie ulega wątpliwości. Pojęcie nauk pomocniczych archiwistyki pojawia się zresztą również w polskiej literaturze tematu⁹.

W Polsce, na przełomie dwudziestego i dwudziestego pierwszego stulecia miała miejsce głęboka dyskusja poświęcona edukacji przyszłych archiwistów, w której uczestniczyły różne, nie tylko akademickie, środowiska. Mimo hasła „edukacja archiwalna”, którą jest ona często opatrywana, de facto dotyczyła spraw, nie tylko dla archiwistyki, fundamentalnych. Jej przedmiotem, przynajmniej na pewnym etapie, była bowiem kwestia na ile współczesna i przyszła archiwistyka powinna być związana z historią, na ile zaś ma czerpać z nauk o zarządzaniu i informatologii¹⁰. Była to konsekwencja kompleksu zjawisk, z którymi jeszcze w 1997 r. Andrzej Tomczak wiązał kres archiwistyki tradycyjnej¹¹. Dyskusja ta pokazuje dobrze dwa oblicza współczesnej archiwistyki.

Journal of Interdisciplinary Research”, Vol. 1, 2007, s. 44-51. Artykuł dostępny on-line: <http://archivo.cartagena.es/files/36-162-DOC_FICHERO1/04-duranti_models.pdf> [dostęp: 16. 04. 2016r.].

⁷ G. Pfeifer, *Zwischen paleografia latina und e-Government. Bemerkungen zur Ausbildungssituation von archivischem Fachpersonal in Italien*, „Scrinium”, 60, 2006, s. 52-53. Tekst dostępny on-line: <http://www.voea.at/tl_files/content/Scrinium/scrinium60_050064.pdf> [dostęp: 26.04.2016r.].

⁸ Zob. Np. A. Heredia Herrero, *Archivistica General. Teoria y practica*, Sevilla 1991, s. 57-80. Herrero zalicza do nauk pomocniczych archiwistyki: dyplomatykę, paleografię, chronologię, historię ustroju [dzieje instytucji państwowych]; elementy administracji, normalizacji i informatyki. Zob. też. J. R. Cruz Mundet, *Manuel de archivística*, Madrid 1996, s. 79-91. Ten z kolei autor do nauk pomocniczych archiwistyki zaliczył paleografię, dyplomatykę, chronologię, prawo, technologię informacyjną, językoznawstwo ale też samą historię. Podejście znalazło przełożenie na archiwistykę amerykańską A. Rubio-Hernandez, *Aplicativos de investigation Archivística*, t. I, Cali 2005, s. 171nn. Tam wcześniejsza literatura Zob. też: *Ciencias auxiliares de la archivística*, tekst dostępny on-line na stronach *Mundo Archivístico*: <<https://mundoarchivistico.wordpress.com/2012/10/28/ciencias-auxiliares-de-la-archivistica/>> [dostęp: 16.04.2016r.].

⁹ A. Tomczak, *Rozwój archiwistyki i dyplomatyki w centrach naukowych północnej Polski po drugiej wojnie światowej*, [w:] tenże, *Studia Historico-Archivistica*, Toruń 2002, s. 250; W. Chorążyczewski, W. Kwiatkowska, *Koncepcja kierunku archiwistyka na uniwersytetach polskich*, [w:] Archiwa i archiwiści w dobie społeczeństwa informacyjnego. *Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich*, red. D. Nałęcz, Toruń 2002, s. 389; M. Hlebionek, *Nauki pomocnicze historii w programie kierunku studiów archiwistyka i zarządzanie dokumentacją na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika*, [w:] *Archiwistyka cyfrowa i nauki pomocnicze historii w edukacji archiwalnej. Problemy edukacji archiwalnej*, red. A. Kulecka, Warszawa 2016, s. 133-134.

¹⁰ Dyskusja na temat relacji łączących historyków i archiwistów w krajach anglosaskich trwała już od dłuższego czasu, a oscylowała głównie wokół sformułowanego w 1965r. przez sir Hilarego Jenkinsona twierdzenia mówiącego, że archiwista nie jest i nie powinien być historykiem. Zob. G. Bolotenko, *Archivists and Historians: Keepers of the Well*, „Archivaria”, 16, 1983, s. 5-25.

¹¹ A. Tomczak, *Archiwistyka i zawód archiwisty. Kilka refleksji*, [w:] *Archiwa polskie wobec wyzwań XXI wieku. Pamiętnik III Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich. Toruń 2-4 września 1997r.*, t. I, red. D. Nałęcz, Radom 1997, s. 26.

Jedno, choćby genetycznie, pozostaje mocno związane z NPH. Ale zyskując coraz większą samodzielność archiwistyka rozszerza krąg dyscyplin które ją wspomagają. Stąd na drugie oblicze dyscypliny składa się szereg elementów zaczerpniętych z nauk administracyjnych, prawnych, ekonomicznych czy informacyjnych¹². Owa „dwulicowość” archiwistyki jest pochodną faktu, że należy ona do nauk stosowanych. Powoduje to, że powinna dawać swoim adeptom narzędzia do rozwiązywania konkretnych problemów. A problemy te są z jednej strony osadzone w przeszłości i wynikają ze specyfiki dawnej dokumentacji, z drugiej strony zaś wywołują je zjawiska będące efektem współczesnych procesów dokumentacyjnych, ale też konieczności przewidywania kierunków, w jakich owe procesy będą się rozwijać. Przywołana wyżej dyskusja ma dla nas istotne znaczenie. Bowiem położenie mocniejszego akcentu na którąś z dwóch rozważanych propozycji będzie rzutowało na udział NPH w programie studiów archiwalnych. Tak jak dla archiwistów „klasycznych” pozostałyby one jednym z fundamentów warsztatowych, tak dla zarządców dokumentacji miałyby one dużo mniejsze znaczenie. Dyskusja ta zakończyła się w pewnym stopniu utrzymaniem dotychczasowego *status quo*. W pewnym stopniu, bowiem archiwistyka utrzymała się w zestawie studiów prowadzonych przez instytuty historii. Ale w edukacji położono silniejszy nacisk na zjawiska nowe, związane z informatyzacją powstającej obecnie dokumentacji.

Właśnie pod wpływem owej dyskusji kształtował się program toruńskiego kierunku studiów *archiwistyka i zarządzanie dokumentacją*, który został uruchomiony w roku 2006. Niemniej prace nad ich programem sięgają roku 2001¹³ kiedy trwała wspomniana dyskusja, a nawet okresu znacznie wcześniejszego, kiedy dylematy: archiwistyka czy zarządzanie dokumentacją (ewentualnie archiwistyka i zarządzanie dokumentacją) jeszcze w Polsce nie zaistniały. Toruński ośrodek kształcenia archiwistów zgłaszał projekty osobnego kierunku studiów archiwalnych już w końcu lat siedemdziesiątych¹⁴. W zaproponowanym przez A. Tomczaka projekcie programu takiego właśnie kierunku, ogłoszonym w 1978 r. NPH zostały umieszczone w bloku przedmiotów kierunkowych, w grupie zajęć mających przygotowywać do pracy z materiałami archiwalnymi. Oprócz kursu ogólnego NPH (ze szczególnym uwzględnieniem chronologii, dyplomatyki i sfragistyki) w skład tego bloku wchodzić miały zajęcia o charakterze źródłoznawczym prezentujące różne rodzaje dokumentacji (kartograficznej, projektowej, obrazowej i dźwiękowej) a oprócz tego *rozwój form kancelaryjnych* oraz paleo- i neografie łacińska, niemiecka oraz ruska i rosyjska. Ponadto w bloku przedmiotów uzupełniających wykształcenie zawodowe, projekt przewidywał miejsce dla edytorstwa źródeł historycznych¹⁵. Pomysł ten nie doczekał się jednak realizacji. Jeszcze w 1991 r. przedstawiciele środowiska archiwalnego podkreślali, że kształcenie archiwistów powinno odbywać się w ramach kierunku histo-

¹² Tamże, s. 29; H. Kocójowa, *Studia wyższe z archiwizowania dokumentów wobec potrzeb społeczeństwa informacyjnego trzeciego tysiąclecia*, [w:] *Archiwa i archiwiści*, s. 421nn.

¹³ W. Chorążyczewski, W. Kwiatkowska, *Kształcenie archiwistów na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu w latach 1951-2001*, „*Archiwista Polski*”, 2001, nr 3-4, s. 71-72.

¹⁴ Z czasów jeszcze wcześniejszych (1951/52) pochodzi projekt dwuletnich historycznych studiów uzupełniających o specjalizacji archiwistyka i nauki pomocnicze historii. Studia te nie zostały uruchomione, ale opracowany wówczas program stał się podstawą dla uruchomionej później specjalizacji archiwalnej na studiach pięcioletnich. Zob. R. Degen, *Toruński projekt specjalizacji archiwistycznej na studiach magisterskich z roku 1952*, „*Res Historica*”, 28, 2009, s. 93-104.

¹⁵ A. Tomczak, *Projekt programu uniwersyteckiego kierunku archiwistyki*, [w:] *Uniwersyteckie kształcenie archiwistów*, red. M. Lewandowska, Warszawa 1978, s. 5-18.

ria. Powołanie osobnego kierunku archiwistyka uznawano za bezzasadne¹⁶. Mimo tego owa koncepcja znalazła przełożenie na program specjalizacji archiwalnej wdrożony w na UMK w 1981 r. Prezentacja owego projektu wydawała mi się celowa bowiem dyskusja nad nim, jak i nad programem specjalizacji z 1981 r., pokazała że w ujęciu archiwalnym niektóre z NPH ewoluują w wykładzie uniwersyteckim w stronę autonomicznych przedmiotów, funkcjonujących pod nowymi nazwami (rozwój form kancelaryjnych, dzieje różnych typów kancelarii czy wreszcie prezentacja różnych rodzajów dokumentacji)¹⁷. Dlatego też w niniejszym tekście nauki pomocnicze rozumiem szeroko, umieszczając wśród nich nie tylko dyscypliny klasycznie do nich zaliczane, ale również te przedmioty, które z nich wyewoluowały.

Do pomysłu uruchomienia osobnego kierunku studiów archiwalnych powrócono dwadzieścia lat później. W okolicznościach zmienionych jednak na skutek upowszechnienia się informatyki ale też zwiększonego zapotrzebowania użytkowników na informację archiwalną. Czynniki te uwzględniała kolejna propozycja programu kierunku archiwistyka opublikowana przez pracowników UMK w 2002 r. Wiesława Kwiatkowska i Waldemar Chorążyczewski, autorzy projektu, podkreślali w jego prezentacji znaczenie NPH w edukowaniu archiwisty „jako strażnika dóbr kultury”¹⁸. Ale spośród nauk dających poznawać źródła historyczne akcentowali szczególnie te, które mogłyby być jednocześnie traktowane jako „nauki pomocnicze archiwistyki”: chronologię, heraldykę, metrologię i sfragistykę. I to one właśnie powinny być przede wszystkim wykładane w kursie podstawowym NPH dla archiwistów. Projekt programu studiów przewidywał podział przedmiotów na dwie grupy: ogólne (wykładane dla wszystkich studentów kierunku, niezależnie od specjalności, którą wybiorą) i specjalnościowe. NPH i „Aktoznawstwo” zaliczone zostały do grupy przedmiotów ogólnych. Wiedza z zakresu NPH miała być rozwijana dalej w ramach specjalności archiwistycznej, gdzie przewidziano kurs NPH nowożytnych oraz NPH XIX-XX w. Z kolei jako kontynuację aktoznawstwa projekt zakładał zajęcia z dziejów kancelarii staropolskiej i kancelarii akt spraw. Ponadto zaplanowano kursy z trzech paleo- i neografii: łacińskiej, gotyckiej oraz ruskiej i rosyjskiej a także edytorstwa źródeł historycznych. Mimo iż gros przedmiotów związanych z NPH i źródłoznawstwem znalazło się w programie specjalności archiwistycznej, nie znaczy to, że wyłączone one zostały zupełnie z programu drugiej z proponowanych specjalności – zarządzania dokumentacją współczesną. Znalazły się tam bowiem zajęcia opatrzone nazwami: „Kancelaria współczesna”, „Współczesna dokumentacja i jej rodzaje” czy „Dokument elektroniczny i archiwa elektroniczne”¹⁹. Przedmioty o zbliżonym charakterze Maciej Gołombowski już w 1981 r. zaliczał do pochodnych rozwoju form kancelaryjnych, a więc genetycznie związanych z dyplomatyką i aktoznawstwem²⁰.

Osobny kierunek, pod nazwą *Archiwistyka i zarządzanie dokumentacją* utworzono na UMK w 2006r. Wprowadzony w życie program studiów archiwalnych odbiegał jed-

¹⁶ I. Radtke, *O właściwym modelu kształcenia archiwistów*, [w:] *Pamiętnik I Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich*, Przemysł 27-29 sierpnia 1986r., red. A. Tomczak, J. Pabisz, S. Nawrocki, I. Radtke, Warszawa 1991, s. 98.

¹⁷ Tak też ostatnio: M. Biniaś-Szkopek, *Dyplomatyka jako NPH w nauczaniu archiwalnym – wczoraj i dziś*, [w:] *Archiwistyka cyfrowa*, s. 122.

¹⁸ W. Chorążyczewski, W. Kwiatkowska, *Koncepcja kierunku archiwistyka*, [w:] *Archiwa i archiwiści*, s. 389.

¹⁹ Tamże, s. 394.

²⁰ M. Gołombowski, *Metodyka prowadzenia zajęć z archiwistyki na specjalizacji archiwistycznej UMK w Toruniu (wybrane zagadnienia)*, [w:] *Problemy kształcenia archiwistów na uniwersytetach*, red. A. Tomczak, Toruń 1982, s. 53.

nak od opublikowanego cztery lata wcześniej projektu. Zachowano przy tym podział przedmiotów na ogólnokierunkowe i specjalnościowe. Spośród interesujących nas zajęć do bloku przedmiotów ogólnokierunkowych na studiach I stopnia zaliczono tylko konwersatorium z „*Rozwoju form kancelaryjnych*”. Miało ono zapoznać słuchaczy z zagadnieniami szeroko pojętej dyplomatyki i aktoznawstwa po „epokę dokumentu elektronicznego”. Ale podstawowy kurs NPH (w drugim semestrze studiów) zaplanowano jedynie dla studentów specjalności naukowo-archiwalnej. Założenia ramowe treści tego przedmiotu zakładały, że po zarysie dziejów i charakterystyce dziedzin poszczególnych nauk pomocniczych historii wykładowcy mają skupić się na „Szczegółowym studium nauk szczególnie przydatnych archiwiście w jego codziennej pracy: dyplomatyka, sfragistyka, chronologia, paleografia, heraldyka, metrologia, źródloznawstwo”²¹. Niestety, porzucono wcześniejszy pomysł rozszerzenia zajęć z NPH na czasy nowożytne i najnowsze. Do programu specjalności naukowo-archiwalnej wpisano ponadto realizowane na III roku studiów zajęcia z paleo- i neografii łacińskiej niemieckiej oraz ruskiej i rosyjskiej, mające charakter wprowadzający. Ich zadaniem było zapoznanie studentów z dziejami pisma, systemami abrewiacyjnymi a także ćwiczenia w odczytywaniu niezbyt trudnych tekstów. Dla specjalności zarządzanie dokumentacją kurs NPH nie został w ogóle przewidziany. Zauważyć jednak trzeba, że i tam pojawiają się przedmioty o charakterze źródloznawczym (np. „*Dokumentacja współczesna*”, będąca kontynuacją „*Zarządzania dokumentacją*”) które miały skupiać się na charakterystyce różnych wytworów współczesnych kancelarii.

Na studiach drugiego stopnia, gdzie również funkcjonowały dwie specjalności, do kursu ogólnokierunkowego wpisane zostały jedynie zajęcia z edytorstwa źródeł historycznych, rozłożone na I i II rok studiów. Ponadto na specjalności naukowo-archiwalnej kontynuowane były zajęcia z paleo- i neografii, w tym przypadku mające za zadanie doskonalenie umiejętności praktycznego czytania tekstów. Pojawiły się tam również przedmioty opatrzone nazwami „*Kancelaria staropolska*”, „*Kancelaria akt spraw*” oraz „*Dokumentacja nieaktowa*”, korespondujące z dyplomatyką, aktoznawstwem i źródloznawstwem. Dwa pierwsze miały skupiać się przede wszystkim na ukazaniu zasad funkcjonowania kancelarii: ich organizacji czy personelu, ale też omówieniu efektów ich pracy, czyli charakterystycznych form kancelaryjnych. Trzeci natomiast ograniczał się do prezentacji właściwości dokumentacji audiowizualnej, geodezyjno-kartograficznej, technicznej zarówno w formie tradycyjnej, jak i elektronicznej. Zbliżony charakter miały dwa przedmioty wykładane na studiach II stopnia specjalności zarządzanie dokumentacją współczesną. Zajęcia pod nazwą „*Dokumentacja współczesna*”, oraz osobne poświęcone problematyce dokumentu elektronicznego, stanowiły rozwinięcie treści wykładanych w ramach przedmiotu „*Dokumentacja współczesna*” podczas studiów I stopnia.

Opracowany w 2009 r. standard kompetencji zawodowych archiwistów²², właściwie sankcjonował ramy, w których nauki pomocnicze historii dotąd funkcjonowały

²¹ Uzasadnienie powołania kierunku „archiwistyka i zarządzanie dokumentacją” w Instytucie Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Archiwum Zakładu Archiwistyki IHIA UMK (kopia w posiadaniu autora), s. 10.

²² W. Chorążyczewski, W. Kwiatkowska, *Model kompetencji zawodowych archiwistów i zarządców dokumentacji. Wersja końcowa*, [w:] *Kształcenie archiwistów i zarządców dokumentacji. Model kompetencji zawodowych. Materiały z konferencji Sekcji Edukacji Archiwalnej Stowarzyszenia Archiwistów Polskich, Instytutu Historii i Archiwistyki UMK i Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Toruń, 2 grudnia 2009 r.*, red. W. Kwiatkowska, Poznań 2010, s. 13 nn.

w programach nauczania na UMK²³. Sporządzony zgodnie z ową normą program studiów archiwalnych realizowany w latach 2010-2012 przewidywał dla studiów I stopnia w bloku przedmiotów ogólnokierunkowych zajęcia z rozwoju form kancelaryjnych, kończące się egzaminem²⁴. Ponadto studenci specjalności naukowo-archiwalnej na II roku studiów mieli odbyć kurs NPH kończący się egzaminem, zaś na roku trzecim ćwiczenia/laboratoria z paleo- i neografii²⁵. Z kolei dla studentów specjalności zarządzanie dokumentacją współczesną, którzy nie mieli zajęć z NPH, przewidziano na drugim roku studiów dwa przedmioty o charakterze aktoznawczym: „Kancelaria współczesna” a także „Rodzaje dokumentacji współczesnej”²⁶. Na studiach II stopnia w bloku przedmiotów ogólnokierunkowych, znalazły się zajęcia poświęcone dokumentacji nieaktowej oraz „Edytorstwo źródeł historycznych”. Ponadto na specjalności naukowo-archiwalnej studenci kontynuowali kurs paleo- i neografii a także przewidziano dla nich zajęcia z przedmiotów „Kancelarie staropolskie” na I roku oraz „Kancelaria akt spraw” na roku II. Dla studentów specjalności zarządzanie dokumentacją przeznaczone były przedmioty „Dokumentacja elektroniczna” oraz „Dokumentacja współczesna”²⁷.

Od roku akademickiego 2012/13 do dwóch poprzednich specjalności prowadzonych na kierunku archiwistyka dołączono trzecią: źródłoznawczą, która jak dotąd na I stopniu nie spotkała się z zainteresowaniem studentów. Z interesujących nas przedmiotów na studiach I stopnia do bloku ogólnego, przeznaczonego dla studentów wszystkich specjalności, włączono podstawowy kurs NPH w wymiarze 30h, przy czym ograniczone one zostały do konwersatorium (wcześniej towarzyszył mu wykład), a kończą się one zaliczeniem (wcześniej egzaminem). Oprócz tego w bloku ogólnym znalazły się „Rozwój form kancelaryjnych”, kończący się egzaminem, oraz „Współczesne rodzaje dokumentacji”. Wszystkie te przedmioty wykładane były, niezbyt szczęśliwie, na I roku studiów, a nauki pomocnicze nawet w I ich semestrze. Dlatego też w roku akademickim 2015/2016 nastąpiła korekta programu i kurs NPH jest prowadzony w takim samym wymiarze godzinowym, w I semestrze II roku studiów. Zajęcia ze „Współczes-

²³ Wśród kompetencji, które powinien posiadać archiwista na poziomie podstawowym (obejmującym absolwentów studiów archiwalnych I stopnia i specjalności archiwalnej przy kierunkach historycznych), w bloku kompetencji w zakresie historii i historii archiwów, podkreślono, że powinien on znać „różne formy dokumentacji z różnych okresów historycznych i sposoby ich powstawania”. Na poziomie kompetencji specjalistycznych niemal wszystkie punkty zawarte w bloku kompetencji w zakresie dokumentacji powstałej do początków XXw. odwołują się do wiedzy i umiejętności z zakresu NPH i źródłoznawstwa. Podkreślić należy, że z interesującymi nas dyscyplinami powiązać można, choć luźniej, także inne kompetencje wskazane w modelu. Zob. W. Chorążyczewski, W. Kwiatkowska, *Model kompetencji zawodowych archiwistów*, s. 19-26; *Model kompetencji zawodowych archiwistów i zarządców dokumentacji. Rekomendacja Zarządu Głównego Stowarzyszenia Archiwistów Polskich*, „Archiwista Polski”, 2010, nr 4, s. 14-18.

²⁴ *Archiwistyka i Zarządzanie Dokumentacją – studia I stopnia. Plan studiów – przedmioty podstawowe i kierunkowe [obowiązuje od roku akademickiego 2010/2011]*, <http://www.historia.umk.pl/images/program_studiow/2010_11/AZD_I_stopien_przedmioty_podstawowe_2010-11.pdf> [dostęp: 10.02.2015r.].

²⁵ *Archiwistyka i Zarządzanie Dokumentacją – studia I stopnia. Plan studiów dla specjalności NAUKOWO – ARCHIWALNE [obowiązuje od roku akademickiego 2010/2011]*, <http://www.historia.umk.pl/images/program_studiow/2010_11/AZD_I_stopien_NA_2010-11.pdf> [dostęp: 10.02.2015r.].

²⁶ *Archiwistyka i Zarządzanie Dokumentacją – studia I stopnia. Plan studiów dla specjalności ZARZĄDZANIE DOKUMENTACJĄ [obowiązuje od roku akademickiego 2010/2011]*, <http://www.historia.umk.pl/images/program_studiow/2010_11/AZD_I_stopien_ZD_2010-11.pdf> [dostęp: 10.02.2015r.].

²⁷ *Archiwistyka i Zarządzanie Dokumentacją – studia II stopnia. Plan studiów dla specjalności NAUKOWO – ARCHIWALNE [obowiązuje od roku akademickiego 2010/2011]*, <http://www.historia.umk.pl/images/program_studiow/II_stopien/2010_11/AZD_II_stopien_NA_2010-11.pdf> [dostęp: 10.02.2015r.].

nych rodzajów dokumentacji” kontynuowane są na drugim roku studiów²⁸. Wspomniano już, że utworzenie specjalności źródłoznawczej zbiegło się z ograniczeniem liczby zajęć z NPH i źródłoznawstwa na dwóch pozostałych specjalnościach. Wyraźnie widać to na przykładzie specjalności archiwalnej, w której programie od 2012 r. pozostały jedynie laboratoria paleo- i neograficzne. Przy tym z trzech proponowanych rodzajów tych zajęć (paleo- i neografie: łacińska, ruska i rosyjska, niemiecka) student powinien zdecydować się na udział w dwóch²⁹. Przedmioty źródłoznawcze zniknęły właściwie ze specjalności zarządzanie dokumentacją³⁰. Natomiast program specjalności źródłoznawczej wypełniają niemal wyłącznie zajęcia z interesującej nas tematyki. Już na pierwszym roku studiów słuchacze mogą zapoznać się z działalnością kancelarii prywatnych i miejskich. Na II roku studiów przewidziano zajęcia: „*Gatunki i rodzaje źródeł*”, „*Źródła archiwalne z okresu staropolskiego*” oraz „*Źródła archiwalne XIX i XX w.*” a także „*Język źródeł historycznych*”. Na trzecim roku studiów, adepci specjalności źródłoznawczej powinni uczęszczać na zajęcia z paleo- i neografii, a zasadach identycznych jak w przypadku studentów specjalności archiwalnej³¹. Jak dotąd jednak specjalności tej nie udało się uruchomić na studiach I stopnia.

Pewnemu rozszerzeniu zakres przedmiotów dotyczących interesujących nas dyscyplin, wpisanych do bloku ogólnokierunkowego, uległ na studiach II stopnia. Tak jak w programie wcześniejszym pojawiło się tam edytorstwo, utrzymane w podobnym wymiarze, rozłożone jednak na sąsiadujące semestry I i II roku, tak w bloku tym towarzyszą mu zajęcia o charakterze źródłoznawczym: „*Dokumentacja nieaktowa*” oraz „*Dokumentacja elektroniczna*”³². Studenci specjalności archiwalnej oraz źródłoznawczej kontynuują zajęcia z paleo- i neografii. Adepci tej drugiej specjalności mogą ponadto na II roku studiów magisterskich uczestniczyć w konwersatoriach dotyczących kancelarii staropolskiej oraz pruskiej³³. Studenci specjalności zarządzanie dokumentacją styczność z NPH mają już tylko dzięki przedmiotom wpisanym do bloku ogólnego.

Oczywiście elementy NPH mogą być wprowadzane również do treści innych przedmiotów. Szczególny przypadek stanowi tu „*Metodyka opracowania akt staropol-*

²⁸ Archiwistyka i Zarządzanie Dokumentacją – studia stacjonarne I stopnia. Przedmioty obligatoryjne (plan obowiązuje studentów, którzy rozpoczęli studia w roku akademickim 2012/2013), <http://www.historia.umk.pl/images/program_studiow/2012_13/AZD-O-I.pdf> [dostęp: 10.02.2015r.].

²⁹ Archiwistyka i Zarządzanie Dokumentacją – studia stacjonarne I stopnia. Specjalność Archiwalna (plan obowiązuje studentów, którzy rozpoczęli studia w roku akademickim 2012/2013 i później), <http://www.historia.umk.pl/images/program_studiow/2012_13/AZD-A-I.pdf> [dostęp: 10.02.2015r.].

³⁰ Archiwistyka i Zarządzanie Dokumentacją – studia stacjonarne I stopnia. Specjalność Zarządzanie dokumentacją (plan obowiązuje studentów, którzy rozpoczęli studia w roku akademickim 2012/2013 i później), <http://www.historia.umk.pl/images/program_studiow/2012_13/AZD-ZD-I.pdf> [dostęp: 10.02.2015r.].

³¹ Archiwistyka i Zarządzanie Dokumentacją – studia stacjonarne I stopnia. Specjalność Źródłoznawcza (plan obowiązuje studentów, którzy rozpoczęli studia w roku akademickim 2012/2013 i później), <http://www.historia.umk.pl/images/program_studiow/2012_13/AZD-ZR-I.pdf> [dostęp: 10.02.2015r.].

³² Archiwistyka i Zarządzanie Dokumentacją – studia stacjonarne II stopnia. Przedmioty obligatoryjne (plan obowiązuje studentów, którzy rozpoczęli studia w roku akademickim 2012/2013), <http://www.historia.umk.pl/images/program_studiow/II_stopien/2012_13/AZD-O-II.pdf> [dostęp: 10.02.2015r.].

³³ Zob. Archiwistyka i Zarządzanie Dokumentacją – studia stacjonarne II stopnia. Specjalność Archiwalna (plan obowiązuje studentów, którzy rozpoczęli studia w roku akademickim 2012/2013 i później), <http://www.historia.umk.pl/images/program_studiow/II_stopien/2012_13/AZD-A-II.pdf> [dostęp: 10.02.2015r.] oraz Archiwistyka i Zarządzanie Dokumentacją – studia stacjonarne II stopnia. Specjalność Źródłoznawcza (plan obowiązuje studentów, którzy rozpoczęli studia w roku akademickim 2012/2013 i później), <http://www.historia.umk.pl/images/program_studiow/II_stopien/2012_13/AZD-ZR-II.pdf> [dostęp: 10.02.2015r.].

skich", w dużej mierze wykorzystująca wiedzę słuchaczy z zakresu NPH zdobytą w czasie wcześniejszych zajęć. Także w ramach niektórych seminariów i proseminariów archiwalnych powstają prace z zakresu NPH. Problemami tymi nie będą się jednak w tym miejscu zajmował.

Powyższy, pobieżny³⁴, przegląd programów studiów I i II stopnia na kierunku *archiwistyka i zarządzanie dokumentacją*, mimo tendencji do redukcji zakresu klasycznych NPH, napawa optymizmem. Wynika z niego bowiem, że tak same NPH, jak i przedmioty od nich się wywodzące, dostosowane jednak do specyfiki archiwistyki, zajmują cały czas istotne miejsce w kształceniu. Na studiach I stopnia przeznaczono na nie od 210 do 360 godzin w programie przewidującym 1860 godzin zajęciowych. Na studiach drugiego stopnia ilości te wahają się od 90 do 300 godzin na 840 przewidzianych w programie. Do tej beczki miodu przyjdzie mi teraz dodać łyżkę, jeśli nie „łychę” dziegciu. Bowiem programy są jedynie konstrukcją teoretyczną. Ich realizacja zależy przy tym nie tylko od prowadzących zajęcia, ale też od słuchaczy. I tu mamy problem, bowiem gros studentów decyduje się na rozpoczęcie kursu na specjalności zarządzanie dokumentacją. Specjalność archiwalną, łączoną zresztą niekiedy z zarządzaniem dokumentacją, wybiera znacznie mniej słuchaczy. Nieliczni tylko podejmowali studia na specjalności źródłoznawczej, która w bieżącym roku akademickim została zawieszona. Owo nastawienie na zgłębienie problemów zarządzania współczesną dokumentacją, z pomijaniem kursu historycznego, kontrastuje z opinią wyrażoną przez pierwszych absolwentów interesującego nas kierunku w 2009 r., kiedy zwracali oni uwagę na zbyt mało treści historycznych w programie³⁵. Zjawisko to, niewątpliwie złożone, jest jak się wydaje między innymi pochodną oczekiwań studentów, co do odnalezienia się na rynku pracy, gdzie w powszechnym mniemaniu, przyszłość należy raczej do zarządców dokumentacji, a nie klasycznych archiwistów. Jest to zresztą problem ogólniejszy, z którym jak sądzę, nie jesteśmy władni sobie poradzić. Z rozmów ze studentami wyłaniał się też inny problem, tym razem natury dydaktycznej. Otóż nie bardzo potrafili oni połączyć NPH z zagadnieniami archiwalnymi. Co ciekawe, nie zauważali tego rozdzwiewku w przypadku przedmiotów takich jak *"Rozwój form kancelaryjnych"* czy paleo- lub neografie, które stosunkowo łatwo potrafili wpisać w archiwalną rzeczywistość. Być może jest to efekt braku elementu spinającego wiedzę z zakresu NPH z dziedziną archiwalną. Na związki między nimi powinien wskazywać już wstęp do archiwistyki, później zajęcia metodyczne, ale też sam kurs NPH. Pierwszy z przedmiotów pojawia się jednak w programie studiów na samym ich początku i zapewne studenci nie zwracają jeszcze uwagi na relacje łączące archiwistykę z innymi dyscyplinami. Metodyki, wyłączwszy staropolską (przypisaną do specjalności archiwalnej), przygotowują głównie do pracy z materiałami dziewiętnasto- i dwudziestowiecznymi, dla których epok NPH są słabo rozwinięte. Z podobnego względu ogólny kurs NPH, odwołujący się z kolei do źródeł wcześniejszych (inaczej niż *"Rozwój form kancelaryjnych"*, który obejmuje też produkty kancelarii dziewiętnasto- i dwudziestowiecznych), nie znajduje zazwyczaj przełożenia na dalszy przebieg edukacji archiwalnej. Problem ten, jak sądzę zauważyli

³⁴ Bardziej szczegółowo miejsce NPH w programie studiów archiwalnych prowadzonych w toruńskim ośrodku omówiłem w artykule *Nauki pomocnicze historii w programie kierunku studiów archiwistyka i zarządzanie dokumentacją na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika* (zob. przyp. 9).

³⁵ M. Karpińska, *Pierwsze głosy studentów w sprawie modelu kształcenia archiwistów wprowadzonego na UMK w Toruniu*, [w:] *Kształcenie archiwistów i zarządców dokumentacji*, s. 28.

autorzy projektu toruńskich studiów archiwalnych z 2002 r., który postulowali wprowadzenie do niego oprócz NPH klasycznych, również NPH nowożytnych oraz NPH XIX i XXw. (zob. wyżej).

To, co wyżej powiedziano, skłania do kolejnych refleksji. Otóż w programie toruńskich studiów archiwalnych zdaje się rysować tendencja do coraz to silniejszego akcentowania wybranych nauk pomocniczych, które odgrywają istotną rolę w warsztacie archiwisty, przy jednoczesnej (choć chyba nie zamierzonej) marginalizacji klasycznego kanonu NPH. Doskonale ilustrują to z jednej strony zestawienie 30 godzin konwersatorium kursu ogólnego NPH na obu stopniach tych studiów z ponad stu godzinami przeznaczonymi na rozwój form kancelaryjnych, zajęcia paleograficzne, edytorskie czy prezentacje rodzajów dokumentacji współczesnej, z drugiej zaś podejście do nich studentów. Jest to oczywiście zjawisko zrozumiałe, zważywszy na profil studiów. Może ono w perspektywie doprowadzić, do wykształcenia się, na wzór hiszpański czy portugalski, osobnych nauk pomocniczych archiwistyki, składających się z wybranych dyscyplin klasycznych NPH uzupełnionych o elementy innych nauk. Przy tym skłonność ta stanowi przejaw krzepnięcia archiwistyki jako osobnej dyscypliny naukowej. To, czy nauki pomocnicze archiwistyki wyemancypują się, zależy w dużej mierze, od kierunku, jaki przyberze dalszy rozwój samej archiwistyki.

Jak rysują się perspektywy NPH na toruńskiej archiwistyce. Jestem tu umiarkowanym optymistą. Optymistą, bo istnieją przesłanki pozwalające sądzić, że nadal będą odgrywały one rolę, choć może mniejszą niż dotychczas, w kształceniu archiwistów. Przekonanie to wynika, z tego, że jak dotąd przynajmniej niektóre z NPH, w całości bądź ich elementy, wykazały się znaczną plastycznością, pozwalającą wpisać je dość płynnie w program studiów archiwistycznych, niezależnie od specjalności. Najlepszym przykładem jest tu dyplomatyka, której elementy, może inaczej nazywane, nadal odgrywają istotną rolę w programie studiów. Ale też, jak pokazują choćby badania Luciany Duranti, można wykorzystywać także metody dyplomatyki w badaniach nad wytworami dzisiejszych kancelarii. Badaczka ta podkreśla, że „rozwój dyplomatyki i zarządzania dokumentacją współczesną są nierozzerwalnie powiązane”³⁶.

Archiwistyka nie przestanie się zajmować dokumentacją, nie ważne czy dawną, czy współczesną, która jest, bądź stanie się z czasem, źródłem dla historyków. A wachlarz NPH pozwala na ukazanie archiwaliów jako elementów znacznie szerszego systemu informacyjnego, który tworzą źródła historyczne w ogóle a które powiązane są ze sobą różnymi relacjami³⁷. Traktowane w ten sposób NPH, być może – choć przecież

³⁶ L. Duranti, *Diplomatics. New Uses for an Old Science*, „Archivaria”, 28, 1989, s. 10. Artykuł dostępny on-line: <<http://journals.sfu.ca/archivar/index.php/archivaria/article/view/11567/12513>> [dostęp: 17.02.2013]. Już nieco wcześniej Hugh Taylor widział w archiwistach nie tylko historyków czy kustoszów zachowanej dokumentacji, ale też osoby zdolne do podejmowania analizy form zapisu informacji (co, jego zdaniem, jest nowoczesną formą badań dyplomatycznych) na potrzeby zarządzania dokumentacją. Zob. H. Taylor, *Information Ecology and the Archives of the 1980s*, „Archivaria”, 18, 1984, s. 32; Na gruncie polskim K. Skupieński, *Pytania o definicję dokumentu, kancelarii i archiwum w „epoce bez papieru”*, [w:] *Zatrzymać przeszłość, dogonić przyszłość. Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich*, Wrocław 5-7 września 2012r., red. W. Chorążyczewski, K. Strykowski, Warszawa 2013, s. 243-255; tenże, *Pytania o causae bellorum diplomaticorum w XXI wieku. Od dyplomatyki mediewistycznej do Records Management*, [w:] *Belliculum diplomaticum VI Thorunense. Od dyplomatyki do archiwistyki do dokumentu elektronicznego*, red. K. Kopiński, J. Tandecki, Toruń 2016, s. 89-103 (gdzie szeroko omówiono poglądy L. Duranti).

³⁷ Między innymi z tych względów G. Bolotenko, zabierając głos w dyskusji na temat relacji łączących archiwistów i historyków uznał, że chcąc nie chcąc archiwista musi być historykiem. G. Bolotenko, *Archivists*

niekoniernie – oddzielone od „archiwalnych” nauk pomocniczych, mogłyby służyć uważliwianiu studentów na źródła historyczne, niezależnie od formy, którą one posiadają. A przecież owa „wrażliwość historyczna pozwala absolwentowi rozpoznawać na każdym etapie «życia» dokumentacji materiały o wartości wieczystej i stosować takie procedury, które pozwolą na zachowanie ich w całości jako dobra kultury materialnej”³⁸. Ów cytat już dziś można przełożyć na praktykę. Wszak trudno sobie wyobrazić, by wypełniając zgodnie z ISAD blok proveniencji i archiwizacji (kontekstu) czy blok opisu zawartości i układu nie odwoływać się do wiedzy o dokumencie i akcie, chronologii czy genealogii³⁹. Znajomość genealogii będzie również przydatna przy tworzeniu hasel wzorcowych opartych o normę ISAAR (CPF)⁴⁰. Przypomnijmy, że do obu standardów odwołuje się również projekt *Polskiej normy opisu materiałów archiwalnych w archiwach państwowych NOMA*⁴¹. Trudno też sobie wyobrazić, by dokonując wartościowania dokumentacji, choćby coraz częściej pojawiającej się w wykazach akt kategorii BE, decyzyje podejmować bez świadomości tego, że funkcjonuje ona w ramach określonego systemu informacyjnego⁴². I ostatnie, ale nie najmniej ważne: owa „wrażliwość historyczna”, której kształtowanie przypisuje się NPH, stanowi element humanistycznej formacji intelektualnej, wynikającej z uniwersyteckiego charakteru studiów.

Umiarkowanie w tym optymizmie nakazuje jednak z jednej strony stosunkowo nieduże zainteresowanie studentów zgłębianiem tajników tradycyjnej archiwistyki, z drugiej zaś niewielkie zainteresowanie naukowców specjalizujących się w NPH źródłami nowożytnymi i najnowszymi. Pierwsze – rozważając najbardziej pesymistyczny wariant – może doprowadzić do oddzielenia się zarządzania dokumentacją (której coraz bliżej do nauk informatologicznych) od archiwistyki sensu stricte i redukcja tej ostatniej do specjalności przy historii. Drugie doprowadzić może do pogłębienia rozziwiania między przedmiotem aktoznawczego zainteresowania archiwistów a badaniami z zakresu NPH, co niewątpliwie znajdzie przełożenie na dydaktykę. Ale większy niepokój budzą głosy dochodzące z samego środowiska archiwistów, mówiące, że „archiwista powinien dostarczać obiektywnego opisu [obiektu przyp. MH], zaś do historyka należy interpretacja (krytyka źródła)”⁴³. Wyjęcie elementu krytyki źródłowej z systemu opisu archiwalnego spowoduje, że związane z nią umiejętności nie będą potrzebne w warsztacie archiwisty. To zaś źle wróży naukom pomocniczym tak historii, jak i archiwistyki.

and Historians, wszędzie.

³⁸ W. Chorążyczewski, W. Kwiatkowska, *Model kompetencji zawodowych...*, s. 18.

³⁹ ISAD (G). *Międzynarodowy standard opisu archiwalnego*, opr. H. Wajs, Warszawa 2005, s. 26-37. +NOMA

⁴⁰ Szczególnie bloki opisu i powiązań (5.2; 5.3) zob. *Międzynarodowy standard archiwalnych hasel wzorcowych stosowany do archiwów, ciał zbiorowych, osób i rodzin*, opr. A. Laszuk, Warszawa 2006, s. 20-34.

⁴¹ *Polska norma opisu materiałów archiwalnych w archiwach państwowych NOMA. Wersja 0.1*, Warszawa 2015, s. 34-45 (pkt. 6.3, 6.4); 63-89 (pkt. 7.1, 7.2), tekst dostępny on-line: <https://www.archiwa.gov.pl/files/NOMA_0_1.pdf> [dostęp: 26.04.2016r.].

⁴² A. Kulecka, *Teoria wartościowania dokumentacji a nauki pomocnicze historii XIX-XXw.*, [w:] *Archiwistyka cyfrowa*, s. 141-149.

⁴³ H. Niestrój, *Elementy opisu dokumentów pergaminowych i papierowych oraz sposoby ich prezentacji w Internecie*, referat wygłoszony na V zjeździe IFAR, Toruń 6-7 październik 2011r. cyt. za: H. Staszewska, *V zjazd IFAR-podsumowanie*, tekst dostępny on-line: <<http://www.ifar.pl/index.php?topic=2016.0>> [dostęp: 26.04.2016r.].

BIBLIOGRAFIA

Archiwistyka i Zarządzanie Dokumentacją – studia I stopnia. Plan studiów – przedmioty podstawowe i kierunkowe [obowiązuje od roku akademickiego 2010/2011], <http://www.historia.umk.pl/images/program_studiow/2010_11/AZD_I_stopien_przedmioty_podstawowe_2010-11.pdf> [dostęp: 10.02.2015r.].

Archiwistyka i Zarządzanie Dokumentacją – studia stacjonarne I stopnia. Przedmioty obligatoryjne (plan obowiązuje studentów, którzy rozpoczęli studia w roku akademickim 2012/2013), <http://www.historia.umk.pl/images/program_studiow/2012_13/AZD-O-I.pdf> [dostęp: 10.02.2015r.].

Biniaś-Szkopek M., *Dyplomatyka jako NPH w nauczaniu archiwalnym – wczoraj i dziś*, [w:] *Archiwistyka cyfrowa i nauki pomocnicze historii w edukacji archiwalnej. Problemy edukacji archiwalnej*, red. A. Kulecka, Warszawa 2016.

Bolotenko G., *Archivists and Historians: Keepers of the Well*, „Archivaria”, 16, 1983, s. 5-25.

Chorążyczewski W., Kwiatkowska W., *Koncepcja kierunku archiwistyka na uniwersytetach polskich*, [w:] *Archiwa i archiwiści w dobie społeczeństwa informacyjnego. Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich*, red. D. Nałęcz, Toruń 2002.

Chorążyczewski W., Kwiatkowska W., *Koncepcja kierunku archiwistyka*, [w:] *Archiwa i archiwiści w dobie społeczeństwa informacyjnego. Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich*, red. D. Nałęcz, Toruń 2002.

Chorążyczewski W., Kwiatkowska W., *Kształcenie archiwistów na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu w latach 1951-2001*, „Archiwista Polski”, 2001, nr 3-4, s. 71-72.

Chorążyczewski W., Kwiatkowska W., *Model kompetencji zawodowych archiwistów i zarządców dokumentacji. Wersja końcowa*, [w:] *Kształcenie archiwistów i zarządców dokumentacji. Model kompetencji zawodowych. Materiały z konferencji Sekcji Edukacji Archiwalnej Stowarzyszenia Archiwistów Polskich, Instytutu Historii i Archiwistyki UMK i Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Toruń, 2 grudnia 2009 r.*, red. W. Kwiatkowska, Poznań 2010.

Chorążyczewski W., Kwiatkowska W., *Model kompetencji zawodowych archiwistów i zarządców dokumentacji. Rekomendacja Zarządu Głównego Stowarzyszenia Archiwistów Polskich*, „Archiwista Polski”, 2010, nr 4, s. 14-18.

Ciencias auxiliares de la archivística, on-line na stronach *Mundo Archivístico*: <<https://mundo-archivistico.wordpress.com/2012/10/28/ciencias-auxiliares-de-la-archivistica/>> [dostęp: 16.04.2016r.].

Cruz Mundet J. R., *Manuel de archivística*, Madrid 1996.

Degen R., *Toruński projekt specjalizacji archiwistycznej na studiach magisterskich z roku 1952*, „Res Historica”, 28, 2009, s. 93-104.

Duranti L., *Diplomatics. New Uses for an Old Science*, „Archivaria”, 28, 1989, on-line: <<http://journals.sfu.ca/archivar/index.php/archivaria/article/view/11567/12513>> [dostęp: 17.02.2013].

Duranti L., *Models of Archival Education: Four, Two, One, or a Thousand?*, „Archives & Social Studies. A Journal of Interdisciplinary Research”, Vol. 1, 2007, s. 44-51, on-line: <http://archivo.cartagena.es/files/36-162-DOC_FICHERO1/04-duranti_models.pdf> [dostęp: 16. 04. 2016r.].

Eastwood T., *Reforming the Archival Curriculum to Meet Contemporary Needs*, „Archivaria”, nr 42, 1996, on-line: <<http://journals.sfu.ca/archivar/index.php/archivaria/article/viewFile/12156/13163>> [dostęp: 206.04.2016r.].

Eastwood T., *The Origins and Aims of the Master of Archival Studies Programme at the University of British Columbia*, „Archivaria”, 16, 1983.

Gołombowski M., *Metodyka prowadzenia zajęć z archiwistyki na specjalizacji archiwistycznej*

UMK w Toruniu (wybrane zagadnienia), [w:] *Problemy kształcenia archiwistów na uniwersytetach*, red. A. Tomczak, Toruń 1982.

Heredia Herrero A., *Archivistica General. Teoria y practica*, Sevilla 1991.

Historische Hilfswissenschaften. Stand und Perspektiven der Forschung, Hg. von T. Diederich, J. Oepen, Koeln 2005, s. VII-VIII.

Hlebionek M., *Nauki pomocnicze historii w programie kierunku studiów archiwistyki i zarządzanie dokumentacją na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika*, [w:] *Archiwistyka cyfrowa i nauki pomocnicze historii w edukacji archiwalnej. Problemy edukacji archiwalnej*, red. A. Kulecka, Warszawa 2016, s. 133-134.

ISAD (G). *Międzynarodowy standard opisu archiwalnego*, opr. H. Wajs, Warszawa 2005.

Karpińska M., *Pierwsze głosy studentów w sprawie modelu kształcenia archiwistów wprowadzonego na UMK w Toruniu*, [w:] *Kształcenie archiwistów i zarządców dokumentacji. Model kompetencji zawodowych. Materiały z konferencji Sekcji Edukacji Archiwalnej Stowarzyszenia Archiwistów Polskich, Instytutu Historii i Archiwistyki UMK i Towarzystwa Naukowego w Toruniu, Toruń, 2 grudnia 2009 r.*, red. W. Kwiatkowska, Poznań 2010.

Kocójowa H., *Studia wyższe z archiwizowania dokumentów wobec potrzeb społeczeństwa informacyjnego trzeciego tysiąclecia*, [w:] *Archiwa i archiwisanci w dobie społeczeństwa informacyjnego. Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich*, red. D. Nałęcz, Toruń 2002.

Kulecka A., *Teoria wartościowania dokumentacji a nauki pomocnicze historii XIX-XXw.*, [w:] *Archiwistyka cyfrowa i nauki pomocnicze historii w edukacji archiwalnej. Problemy edukacji archiwalnej*, red. A. Kulecka, Warszawa 2016, s. 141-149.

Mamczak-Gadkowska I., *Aktualne kierunki kształcenia archiwistów i archiwalnych badań naukowych na świecie w świetle badań opublikowanych przez Carola Couture'a*, „Archeion”, CV, 2003.

Niestrój H., *Elementy opisu dokumentów pergaminowych i papierowych oraz sposoby ich prezentacji w Internecie*, referat wygłoszony na V zjeździe IFAR, Toruń 6-7 października 2011r. cyt. za: H. Staszewska, V zjazd IFAR-podsumowanie, tekst dostępny on-line: <<http://www.ifar.pl/index.php?topic=2016.0>> [dostęp: 26.04.2016r.].

Pfeifer G., *Zwischen paleografia latina und e-Government. Bemerkungen zur Ausbildungssituation von archivischem Fachpersonal in Italien*, „Scrinium”, 60, 2006, on-line: <http://www.voea.at/tl_files/content/Scrinium/scrinium60_050064.pdf> [dostęp: 26.04.2016r.].

Radtke I., *O właściwy model kształcenia archiwistów*, [w:] *Pamiętnik I Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich*, Przemyśl 27-29 sierpnia 1986r., red. A. Tomczak, J. Pabisz, S. Nawrocki, I. Radtke, Warszawa 1991.

Robótka H., *Światowe tendencje w kształceniu archiwistów*, „Archiwista Polski”, 2001, nr 3-4.

Rubio-Hernandez A., *Aplicativos de investigación Archivística*, t. I, Cali 2005.

Skupieński K., *Pytania o causas bellorum diplomaticorum w XXI wieku. Od dyplomatyki mediewistycznej do Records Management*, [w:] *Belliculum diplomaticum VI Thorunense. Od dyplomatyki i archiwistyki do dokumentu elektronicznego*, red. K. Kopiński, J. Tandecki, Toruń 2016, s. 89-103.

Skupieński K., *Pytania o definicje dokumentu, kancelarii i archiwum w „epoce bez papieru”*, [w:] *Zatrzymać przeszłość, dogonić przyszłość. Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich*, Wrocław 5-7 września 2012r., red. W. Chorążyczewski, K. Strykowski, Warszawa 2013, s. 243-255.

Taylor H., *Information Ecology and the Archives of the 1980s*, „Archivaria”, 18, 1984.

Tomczak A., *Archiwistyka i zawód archiwisty. Kilka refleksji*, [w:] *Archiwa polskie wobec wyzwania XXI wieku. Pamiętnik III Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich. Toruń 2-4 września 1997r.*, t. I, pod red. D. Nałęcz, Radom 1997.

Tomczak A., *Archiwistyka i zawód archiwisty. Kilka refleksji*, [w:] *Archiwa polskie wobec wyzwania*

XXI wieku. Pamiętnik III Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich. Toruń 2-4 września 1997 r., t. I, red. D. Nałęcz, Radom 1997.

Tomczak A., *Projekt programu uniwersyteckiego kierunku archiwistyki*, [w:] *Uniwersyteckie kształcenie archiwistów*, red. M. Lewandowska, Warszawa 1978, s. 5-18.

Tomczak A., *Rozwój archiwistyki i dyplomatyki w centrach naukowych północnej Polski po drugiej wojnie światowej*, [w:] tenże, *Studia Historico-Archivistica*, Toruń 2002.

Uzasadnienie powołania kierunku „archiwistyka i zarządzanie dokumentacją” w Instytucie Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Archiwum Zakładu Archiwistyki IHIA UMK (kopia w posiadaniu autora).

